

Musik och visionen om framtiden

AV RASOUL NEJADMEHR

Att det är något speciellt med musiken och att det händer något speciellt med oss när vi lyssnar till musik har vi nog alla någon gång märkt, även om vi kanske inte haft ord för det. Vi känner också ett ofrånkomligt behov av musik och exponerar oss gärna för den musikaliska sinnserörelsen. Stora tänkare har försökt fånga i ord det märkvärdiga med musiken och förklara varför den har en särställning bland konstarter. Musikens betydelse som samhällsbyggande element har också varit ett eggande debattämne. Musiken fick en självklar plats i Platons pedagogiska plan som annars ansåg att konsten bara bristfälligt efterliknar fenomenen, vilka i sin tur bara är bristfälliga avbilder av idéerna.

Schopenhauer uppfattar konsten som ett speciellt sätt att betrakta världen, eftersom den upprepar eller reproducerar det mest väsentliga i världen i form av konstverk, skulptur, måleri, poesi eller musik. Konsten ger uttryck för det som är bortom all förändring och är lika sann för alla tider - det vill säga idén eller den eviga formen, medan de förklarande vetenskaperna bara behandlar den föränderliga fenomenvärlden.

För Schopenhauer har musiken en särställning bland konsterna i och med att den är oberoende av idéerna; medan andra konstformer objektifierar viljan indirekt genom de idéer som de gestaltar i olika konstverk objektifierar musiken viljan utan idéernas förmedling. Den uttrycker därmed tingens egentliga väsen på ett omedelbart sätt. Musiken uttrycker inte särskilda fall av själstillstånd, känslor och emotioner utan den är glädjen, sorgen, fruktan, njutningen och sinnesron själv. Musiken är därför en universell uttrycksform för universums innersta väsen.

Schopenhauer slår fast att världen är min föreställning och föreställningarnas ursprung är viljan. Viljan är alltså ursprunget till världen; den producerar inte bara objektvärlden utan även subjektet. Musiken är en direkt kopia av viljan, den är därför viljan förkroppsligad och eftersom världen överhuvudtaget är viljan objektifierad är den ytterst musik förkroppsligad. Nietzsche tar steget längre och hävdar att människan kan betraktas som en manifestation av en musikalisk vilja. Inte bara människokroppen utan även hennes samhällsordning bär prägel av musiken. Han hämtar metaforen apollonisk och dionysisk från den antika mytologin för att beteckna sin version av konsten, musiken och det mänskliga samhället. Det apolloniska står för den formade världen av föreställningar och världsbilder som filosofin, vetenskapen, religionen och konsten frambringat; det är det vardagliga livets sfär och ordning. Det dionysiska är den formlösa grunden av livet, som samtidigt ligger till grund för alla former. De här antagonistiska krafterna är verksamma i naturen, i samhället och i människan. Det apolloniska möjliggör den individuella handlingen medan det dionysiska tenderar mot det kollektiva och odefinierbara. Den apolloniska artisten försöker skapa en stabil värld över det dionysiska kaoset. Överdrifter i var och en av dessa drag kan rubba balansen.

Musiken är den dionysiska konstformen. Den dionysiska konstnären ger oss en känsla av enhet med världsalltet genom bekräftelsen av enheten mellan människa och människa. Att delta i dionysisk berusning är att sammansvetsas i en gemenskap som går

ALBA.NU NR 5 2004

Till att börja med tar vi den elementära rätten att utöva sin musik. Redan här stöter man på motstånd.

tillbaka till den ursprungliga enheten av människans tillvaro. Musiken är det närmaste vi kan komma naturen; den är vår direkta tillgång till naturens väsen.

Den dionysiska musikern är den äkta ursprungliga smärtan. Den förenar musikern, musiken och den universella viljan och genom deras sammansmältning i en dionysisk extas återförenas människan med naturen, i en förening som övervinner alla hinder. Till sin grund är livet musikaliskt. Nietzsche rekommenderar därför filosofin att bli musikalisk för att komma närmare livet. Hans vision för framtiden var en Sokrates som utövar musik. Till skillnad från den historiske Sokrates förenar den musikaliske Sokrates musik och filosofi, förnuft och känsla, teori och praktik, det apolloniska och det dionysiska. Han representerar en människotyp som står för harmoni och balans mellan människans olika sidor och förmågor. Genom honom förlänar den icke-verbala musiken det språkliga en annan genomslagskraft i kommunikationen människor emellan. Förebilden för detta ideal var den grekiska tragedin som förenade det dionysiska och det apolloniska, musik och sång, det icke-verbala förspråkliga och det språkliga till en harmonisk enhet. Det mänskliga samhället kan byggas efter denna förebild.

Musik som modell

Med musik som modell och medel kan vi dra upp riktlinjer för vår vision om framtiden och det framtida samhället. Ett sådant samhälle är ett flerstämmigt samhälle där alla kan göra sin röst hörd som olika stämmor i en kör och olika instrument i en orkester. I ett sådant samhälle växer gammalt och nytt, det invandrade och det svenska, tradition och förnyelse till en integrerad helhet, till en kultur. Ett sådant samhälle erbjuder sina medborgare verkliga verktyg att erövra och utöva sina rättigheter på jämlik basis oavsett skillnader i tro, färg och kulturell bakgrund. Det strävar ständigt efter att demokratisera sina grundvalar, eftersom det är oerhört odemokratiskt att en del av befolkningen lider av ett oönskat utanförskap på grund av etnisk tillhörighet, arbetslöshet och andra orsaker. Drivkraften bakom det hela är insikten om att demokratin i själva verket inte är något som ligger bakom oss; det är i första hand en utmaning och en brinnande uppgift som ligger framför oss. Målet är att ersätta den gamla avtjänade ordningen med en musikalisk ordning för att släppa krav på underordnad och överordnad, centrum och periferi.

När det gäller att sätta detta ideal i verket och använda musik som instrument för att bygga upp vår vision om framtiden blir saken mer komplicerad. Här stöter vi på den gamla ordningens etablerade mentala och strukturella hinder som erbjuder motstånd. Till att börja med tar vi den elementära rätten att utöva sin musik. Redan här stöter man på motstånd. Att utföra musik är inte precis samma sak som att spela för sig själv eller i privata sammanhang; det är att uppträda offentligt, synas på den massmediala arenan, ha sin plats på de pedagogiska institutionerna, ingå i ett meningsskapande sammanhang. Det är helt enkelt att bli en integrerad del av Kultursverige. Även om musiken tack vare den nya teknologin till vis del frigjort sig från det fysikaliska rummet, styrs den fortfarande av etablerade scener och institutioner. Som läget är nu finns det en obalans som gynnar vissa genrer och missgynnar andra. Musik tillhör ju en intressesfär som har varit och väl fortfarande är dominerad av den västerländska konstmusiken, dess eurocentriska perspektiv och anspråk på universalistiska normer och principer. Även om man tror sig vara öppen så appliceras ändå estetiska kriterier som är abstraherade från västerlandets musik. På så vis handlar man kontraproduktivt och sviker kravet på flerstämmighet. De paradoxala är att en estetik baserad på de klassiska värderingarna leder till marginalisering, segregation, diskriminering och ojämlikhet samtidigt som den gör anspråk på globala principer.

Världsmusik

Det är intressant att mot denna bakgrund se hur ny musik växt fram ur den nya globala situationen, en musik som brukar kallas världsmusik. Utöver migration och de nya medierna, det globaliserade världsläget har exilen och diasporakulturen en betydande roll i sammanhanget. På grund av politiska motsättningar i Algeriet har Frankrike till exempel blivit en hemvist för raimusiken. I städer som Marseille blandas rapp, ragga och rai både spontant och planerat och skapar ny musik. Ett annat exempel är situationen i Iran efter den islamiska revolutionen av 1979. På grund av restriktioner och förbud i hemlandet gick många iranska musiker i exil och gjorde Los Angeles till en bas för iransk popmusik, varifrån man exporterar musik till Iran och exiliranier världen över. Begreppet världsmusik är ett användbart begrepp i sammanhanget eftersom det i första hand betecknar en dröm om musik som inte enbart är baserad på de västerländska normerna i samma anda som Goethe hade en vision om en världslitteratur. För det andra undviker det att etnifiera musiken. Risken är annars överhängande att musiker och musikgenrer först etnifieras och sedan marginaliseras. Då blir uteslutningsmekanismer verksamma och stänger ute visa musiker och musikgenrer som främmande i stället för att ta fasta på musikens inkluderande karaktär. Musiken väljer själv sina villkor; den är till sitt väsen gränsöverskridande. Det finns ingen anledning att dela in musik i etniska fack. Man behöver inte vara svensk för att spela svensk folkmusik eller dansa polska. Inte heller behöver man vara iranier för att spela iransk musik. Det handlar inte heller om invandrad musik och musiker. Detta visar musiker i sin vardag. De blandar musik samtidigt som de söker det autentiska. Kreativitet grov ju i en tradition men slår igenom i möte med andra traditioner. Genom text och musik blandas det musikaliska med det politiska och går bortom politiska och etniska gränsdragningar, bortom det lokala och blir globalt. Den tenderar mot kosmopolitism som uppstår i skärningspunkten mellan olika kulturer.

Världsmusik är ingen enhetlig rörelse. Den är en syntetisk musik som friskt blandar klassisk, religiös, österländsk, västerländsk musik, det lokala och det globala. Genom detta ifrågasätter man de gamla uppfattningarna om genrer, gränser, identiteter och kategoriseringar av människor och musik; den är en del av en påbörjad global förändring - och utvecklingsprocess. Man försöker gestalta samtiden och ge uttryck för sina upplevelser så att de är överförbara till andra och kan ligga till grund för kommunikation mellan olika traditioner. Det karakteristiska för denna genre är individernas olika kulturella ursprung och erfarenheter, men samtidigt har var och en rätt att hävda sin egen särart, spela sitt eget instrument, och visa sin egen kultur. Man visar genom sin musik vem man är, försvarar sin rätt att vara olika och kräver respekt. Ett bra exempel på detta är den gatukultur som går under beteckningen hip hop och som ursprungligen växte fram i Bronx, New York i slutet av 1970-talet. Att lyssna till denna musik ger oss djupa insikter i de ungas erfarenhet av dagens samhälle och deras reflektion över samhällsfrågor.

Kommersialismen lurar förstås och kan göra denna musik till en ofarlig konsumtionsprodukt. Många scener och festivaler har specialiserat sig på en smal nischpublik för att vara kommersiellt framgångsrika. Säkert finns pengar att hämta i att medvetet förstärka målgruppens etniska identitet, exotisera musiken och visa musikens främmande elementen, men huvudfrågan ska ändå inte vara ekonomisk vinst. Den performativalogiken av input och output kan inte tillämpas på musiken.

På ett djupare plan handlar det om vår syn på ekonomisk välfärd och demokrati. Är integration verkligen bara en fråga om demokrati eller ekonomisk välfärd? Ekonomiska resultat i form av bättre välfärd och mindre arbetslöshet, är säkerligen en del av lösningen

men de är inte hela lösningen. Vid sidan av ekonomin finns det ju en rad andra viktiga frågor. Att inkludera människors tillgång till kultur och musik kan visa viljan till att ersätta halvdana lösningar med helhjärtade försök att få bukt med problematiken kring segregation. Annars förbinder vi oss till det rådande mönstret där invandraren likställs med främlingen och blir föremål för fientlighet. I slutändan finns det risk för att vi demoniserar och etnifierar fattigdomen och överför denna demonisering till människor som är utsatta för fattigdom.

Begreppet integration kan kännas intetsägande om vi bara nöjer oss med den politiska retoriken om kulturell mångfald. Man ska ta till vara på de integrationsprocesser som pågår parallellt med statligt finansierade och toppstyrda integrationsprojekt. På den musikaliska fronten är kulturella skillnader verkligen konstruktiva. Världsmusik är möten, kontakter, samspel mellan olika traditioner och diasporakulturer. Genom dessa musikers nyfikenhet och lust att engagera sig i andras kulturer överskrider musik bostadssegregation, diskriminering, sociala reproduktionsmekanismer och når en enhet. Integration uppfattat som anpassning passar inte musiken. Musiken är basen för vår vision om framtiden och visionerna kan knappast reduceras till projekt eller värdesättas utifrån ekonomisk vinst. Nyttänkande och föreställningen om publiken

En praktisk konsekvens av den rådande estetiska rangordningen är en snedfördelning av resurser. Om man ser på vilka resurser som går till västerländsk konstmusik så är resurserna för andra musikgenrer inklusive världsmusik närmast obefintliga. För att få bukt med denna obalans krävs det en förnyelse och omstrukturering av landets etablerade musikinstitutioner och en omvärdering av våra estetiska normer och värderingar. Nyttänkandet ska inte bara gälla vår genreuppfattning utan även resursfördelning och problemdefinition. Ett ställe där nyttänkande är absolut nödvändig är föreställningen om publiken; de föreställningar som man har om sin publik påverkar förstås vad man producerar, vilka roller man ger till olika musikgrupper, musikgenrer, vem som får stå på scenen och vem som får stå utanför och känna vanmakt. Hur kan man till exempel förklara att stora musikinstitutioner vänder idag ryggen åt och exkluderar en stor del av Sveriges befolkning från sin publik. Det låter som om dessa institutioner varit totalt avskärmade och oberörda av de sociala och demografiska förändringar som pågått i Sverige under flera decennier. Annars borde mycket vara annorlunda.

Vad krävs för att få de stora musikinstitutionerna att inkludera invandrare eller nya svenskar i sin publik? Det är ju en demokratins grundprincip att samhället erbjuder alla medborgare möjligheter att ta del av kulturutbudet. Är det möjligt att nå detta mål utan att ha en representation på de ledande positionerna som någorlunda speglar befolkningens sammansättning? De föråldrade strukturerna slår vakt om en viss grupps maktövertag och deras intellektuella och materiella intressen och används för att uppnå ett visst mål. De är tröga och låter sig helt enkelt inte rubbas innan man uppnår en kritisk massa av främmande element. Med andra ord en kvalitativ förändring i institutionernas funktion måste föregås av en kvantitativ förändring i de människor som befolkar dem.

Mönstret är igenkännbart på alla nivåer och områden. Inom politiken formulerar en homogen och ekonomiskt välsituerad grupp (medelålders och medelklass män) med en homogen kultursyn kulturpolitiska målsättningar och medel för integrationen som de anser bäst ligger i folkets intresse. De fåtal invandrare som släppts in i på de stora institutionerna och i beslutsfattande organ har tvingats lämna mycket av sig själva hemma och har anammat så mycket av institutionernas arbetsmetoder, principer och värderingar att de knappast kan representera ”invandarmassan” eller åstadkomma någon förnyelse. Det handlar inte om att sluta släppa in invandrare

utan om att integration är inte bara för invandrare utan måste också vara styrd av invandrare; delaktighet är ju ett nyckelbegrepp i demokratin. De enstaka och "exotiska" inhopparna får bli ett alibi för en eurocentrisk kultursyn som tror att den är öppen och välkomnande gentemot musik och människor med andra rötter än de västerländska, men Vi kan inte förvänta oss något större samhällsuppbyggande resultat av det, förrän delaktigheten får en omfattande och folklig dimension.

Invandrare verkar vara en mycket intressant socialgrupp att genomföra integrationsprojekt åt men helt ointressant när de vill genomföra projekt själva. Denna syn har sin grund i ett förmyndartänkande som inte anser invandare kapabla till ansvarstagande. Denna människosyn kan bekämpas genom att göra integration till en skola i medborgarfostran både för svenskar och för invandrare. Just precis därför att "invandraren" och "svensken" kanske inte alltid lyckas kommunicera och förstå varandra och just precis därför att det finns ett växande gap dem emellan är det absolut nödvändigt att engagera båda grupperna i integrationsprocessen. På så sätt kan det integrerade samhället bli en gemensam vision istället för ett "projekt" inriktad på en viss grupps anpassning; genom denna vision kan människorna känna samhörighet, komma närmare varandra och växa till solidaritet och ömsesidig förståelse. Då kan segregation betraktas som något motbjudande och som ett problem som berör oss alla och inte som ett rent "invandrarproblem". Annars kan det kännas skrämmande att bo i ett samhälle som inte visar omsorg om och solidaritet med de utsatta, som sviker de unga på grund av deras bakgrund och som saknar visioner för framtiden och som dessutom är blint för sina problem. Vi befinner oss nu i ett unikt tillfälle att bygga framtiden; landet förfogar verkligen över en enorm tillgång av resurser när det gäller musik, konst, kunskap och kompetens, men som till stor del går till spillo. Att det finns en mångfald av musik är intressant, men det verkligt intressanta är vår förmåga att göra något av saken i linje med en förändringsstrategi för ett framtida samhälle. Vi kan inte bara visa indignation över den rådande situationen vi måste också blicka mot nya horisonter.

Musikens samhällsuppbyggande funktion kan ses mot bakgrunden av en kulturell förändring och inte som partiella lösningar. Med kultur menas här de sociala betingelserna för våra kollektiva och individuella handlingar och det som gör att man väljer att handla på ett visst sätt samtidigt som man väljer bort andra handlingsmöjligheter. Det kulturklimat som styr handlingar i nuet är ett resultat av historiska utvecklingar och kan sättas i förhållande till våra visioner. Visionen om framtiden kan inte bara bestämma våra handlingar i nuet utan även påverka vår bild av det förflutna.

Musik som identitet

Människan är en meningsskapande och kommunicerande varelse. I dagens samhälle är det omöjligt att orientera sig genom att ta över föräldragenerationens normer; det gäller såväl invandrare som svenskar. En kognitiv heterogenitet har gjort sig gällande och den homogena världen hör till en svunnen tid. Det finns en mångfald av tolkningsmöjligheter. Individerna måste kämpa för sin rätt till tolkning och för att inte kategoriseras i ett visst fack. Man är tvungen att bygga upp en identitet från så många olika och heterogena element. Ett virrvarr av olika roller och etniska, politiska, kulturella och sociala tillhörigheter skapar en känsla av osäkerhet. Hur kan individen komma till rätta med denna situation utan att tappa fotfästet och sugas in i de destruktiva och kulturfiendliga krafternas avgrund? Hur kan vi fylla tomrummet efter de gamla värdenas förlust? Här måste de apolloniska och de dionysiska krafterna komma i samspel och nå en balans och harmoni, både inom individen och i samhället för att vi ska kunna må bra. Här kan musik vara vägledande. Konst och musik kan ge oss styrkan att ta

utmaningarna; de kan säkert bidra till skapandet av gemensamma referensramar utan att ha anspråk på auktoritet och kräva underkastelse eller beröva människor deras rätt till tolkning. Musik har en betydande roll i att hjälpa oss att skapa mening och sammanhang i vår tillvaro och ger oss modet att hävda vår identitet gentemot de som gör anspråk på tolkningsföreträde. Den skapar stunder av reflektion och eftertanke, öppnar våra sinnen för de andra och ger oss en vision om vår gemensamma framtid.

För att kunna kommunicera och förstå varandra måste vi komma i kritisk dialog. Detta ställer krav på omtanke, respekt, träning och modet att ifrågasätta sitt eget perspektiv. Det gäller att vara medveten om sina egna begränsningar och förhålla sig ständigt kritiskt till de saker som man tar för givna. Detta gäller såväl publik som musiker som producenter som institutionschefer. Det handlar om vad och hur vi ska lyssna och hur vi ska tolka musik i en global värld. Kan vi vara lyhörda när andra musiker än den egna musikens vill göra sig hörda?

Världsmusik är det ställe där mångkulturalism visar sig på ett positivt sätt. Identifikationen med förebilder spelar en central roll i identitetsprocessen. Musiker som är uppskattade betyder mycket för att bygga självförtroende hos dem som identifierar sig med dem. Musiken har att göra med vårt sätt att vara människa och en instrumentell syn på saken snävar vår horisont. Den kan inte ses som blott ett instrument för politiska syften. Men om vi kan skapa gynnsamma förutsättningar för musikens utveckling på dess egna villkor, då får den många positiva följder, då kan den även relatera och integrera oss. Ett sätt att skapa bättre förutsättningar för musik och ge den chansen att visa sin samhälluppbyggande potential är att man även på världsmusik applicerar de villkor som föreslås i en nyligen utförd statliga utredningen om ”spröda musikgenrer” och som jag tagit del av. Det handlar om utbildning, jobbtillfällen, beställningsverk och möjligheten till orkesterbildning som för närvarande bara finns för en viss genre.

2004.09.09

WWW.ALBA.NU **MAIL TILBAKA**

Rasoul Nejadmehr är lärare från Iran, bosatt i Sverige sedan 1990, för närvarande doktorand i filosofi vid Londons universitet och aktiv i kulturföreningen Farhang (som arrangerar festivalen Kultur i exil) samt i RfoD. Han är även verksam som mångkulturkonsulent inom Västra Götalandsregionen.